

Wielkopolska Odnowa Wsi 2013 - 2020

Załącznik do Uchwały nr XXXII / 635 / 2013
Sejmiku Województwa Wielkopolskiego
z dnia 25 marca 2013 r.

Departament Rolnictwa i Rozwoju Wsi

2013-03-25

Wielkopolska Odnowa Wsi jest regionalnym programem, finansowanym z budżetu województwa. Odnowa wsi jako metoda rozwoju stanowi jeden ze sposobów osiągnięcia celów rozwojowych, rozumianych nie tylko w kontekście poprawy jakości infrastruktury, ale poprawy szeroko rozumianej jakości życia, której nie osiągnie się bez zaangażowania samych mieszkańców.

I. Charakterystyka Województwa Wielkopolskiego

1. Położenie geograficzne

Województwo wielkopolskie to drugi co do wielkości region Polski, położony w zachodniej części kraju, zajmujący powierzchnię 29 826 km², co stanowi 9,5% powierzchni kraju. Znaczną część województwa, 65,4% powierzchni, zajmują użytki rolne, w dalszej kolejności grunty leśne oraz tereny zadrzewione i zakrzewione – 26,4%. Wśród użytków rolnych zdecydowaną większość, ponad 80% powierzchni, zajmują grunty orne, następnie łąki (10,7% powierzchni użytków rolnych) i pastwiska (4,2%). Grunt zabudowane i zurbanizowane zajmują 5% powierzchni województwa, z czego najwięcej, ponad 51% (2,6% powierzchni województwa), stanowią drogi. Tereny mieszkaniowe zajmują 18,2%, a tereny przemysłowe 5,7% powierzchni gruntów zabudowanych i zurbanizowanych (odpowiednio 0,9% i 0,3% powierzchni województwa).

Województwo wielkopolskie ma największą w skali kraju powierzchnię gruntów zdewastowanych i zdegradowanych (9,6 tys. ha w 2010 roku), głównie w wyniku działalności górnictwa i kopalnictwa surowców. Największe obszary przeobrażone antropogenicznie występują w rejonie eksploatacji złóż węgla brunatnego w okolicach Konina i Turku.

2. Charakterystyka demograficzna

2.1. Wielkopolska na tle kraju

Pod względem liczby ludności Wielkopolska zajmuje 3 miejsce w kraju po województwach: mazowieckim i śląskim. W ciągu ostatnich ponad 25 lat zmalała dynamika przyrostów ludności, spowodowana ciągłym spadkiem przyrostu naturalnego, od 9,9 na 1000 osób w 1975 r. do 0,81 w 2003 r., z nasileniem tendencji spadkowych po 1995 r. W ostatnich trzech latach przyrost naturalny w Wielkopolsce ustabilizował się na poziomie wskaźnika ok. 0,8 osób/1000 ludności. Jednak nadal szczególnie niekorzystna sytuacja w tym zakresie występuje w miastach, gdzie wskaźnik przyrostu naturalnego osiąga ujemne wartości (na koniec 2003 r.: - 0,02). Na obszarach wiejskich regionu wskaźnik ten osiągnął w 2003 roku wielkość 1,91.

TABL. 1. POWIERZCHNIA, LUDNOŚĆ ORAZ LOKATY WEDŁUG WOJEWÓDZTW
AREA, POPULATION AND RANKING POSITIONS BY VOIVODSHIPS

Identyfikator terytorialny Territorial identifier	WOJEWÓDZTWA VOIVODSHIPS	Powierzchnia Area		Ludność Population		Lokata według Ranking position by	
		w ha in ha	w km ² in km ²	ogółem total	na 1 km ² per km ²	powierzchni w ha area in ha	liczby ludności population
	P O L S K A..... P O L A N D	31267967	312679	38538447	123	x	x
02	Dolnośląskie.....	1994674	19947	2916577	146	7	5
04	Kujawsko-pomorskie.....	1797134	17972	2098370	117	10	10
06	Lubelskie.....	2512246	25122	2171857	86	3	8
08	Lubuskie.....	1398788	13988	1023158	73	13	15
10	Łódzkie.....	1821895	18219	2533681	139	9	6
12	Małopolskie.....	1518279	15183	3346796	220	12	4
14	Mazowieckie.....	3555847	35558	5285604	149	1	1
16	Opolskie.....	941187	9412	1013950	108	16	16
18	Podkarpackie.....	1784576	17846	2128687	119	11	9
20	Podlaskie.....	2018702	20187	1200982	59	6	14
22	Pomorskie.....	1831034	18310	2283500	125	8	7
24	Śląskie.....	1233309	12333	4626357	375	14	2
26	Świętokrzyskie.....	1171050	11711	1278116	109	15	13
28	Warmińsko-mazurskie.....	2417347	24173	1452596	60	4	12
30	Wielkopolskie.....	2982651	29826	3455477	116	2	3
32	Zachodniopomorskie.....	2289248	22892	1722739	75	5	11

źródło: GUS, "Powierzchnia i ludność w przekroju terytorialnym w 2012 r.

Gęstość zaludnienia województwa na 1 km² wynosi 116 osób, (co stawia je na 9 miejscu w kraju) i jest niższa o 7 osób od średniego wskaźnika dla Polski (123 osoby/km²). Kobiety w liczbie 1 729,6 tys. stanowią 51,5% populacji województwa. Wskaźnik feminizacji kształtuje się na poziomie 106,0 (w kraju 107,0). Wskaźnik ten od kilku lat utrzymuje się na niezmiennym poziomie.

TABL. 2. POWIERZCHNIA I LUDNOŚĆ NA TERENACH WIEJSKICH ORAZ LICZBA MIEJSCOWOŚCI WIEJSKICH WG WOJEWÓDZTW

WOJEWÓDZTWA VOIVODSHIPS	Powierzchnia Area		Ludność Population		Miejscowości wiejskie Rural localities	Przeciętna liczba ludności w jednej miejscowości wiejskiej Average population in one rural locality
	w ha in ha	w km ² in km ²	ogółem total	na 1 km ² per 1 km ²		
P O L S K A..... P O L A N D	29110612	291106	15152751	52	52726	287
Dolnośląskie.....	1773977	17740	881921	50	2532	348
Kujawsko-pomorskie.....	1714315	17144	831086	48	3596	231
Lubelskie.....	2415187	24152	1162682	48	4053	287
Lubuskie.....	1334290	13343	374466	28	1316	285
Łódzkie.....	1706113	17061	918260	54	5013	183
Małopolskie.....	1352726	13527	1704943	126	1967	867
Mazowieckie.....	3340119	33401	1892561	57	8552	221
Opolskie.....	864767	8647	483555	56	1173	412
Podkarpackie.....	1666012	16660	1247951	75	1661	751
Podlaskie.....	1925559	19256	477100	25	3766	127
Pomorskie.....	1719831	17198	785065	46	2868	274
Śląskie.....	854286	8543	1032115	121	1298	795
Świętokrzyskie.....	1104146	11042	702609	64	2567	274
Warmińsko-mazurskie.....	2357669	23576	590202	25	3884	152
Wielkopolskie.....	2833460	28335	1531463	54	5461	280
Zachodniopomorskie.....	2148155	21481	536772	25	3019	178

źródło: GUS, "Powierzchnia i ludność w przekroju terytorialnym w 2012 r.

2.2. Podział administracyjny

Aktualny układ sieci osadniczej województwa wielkopolskiego to efekt wielu wieków kształtowania się różnej wielkości ośrodków. Najistotniejszy wpływ na jego kształt w ostatnich latach miała reforma terytorialna przeprowadzona w 1999 roku, wyznaczająca ostateczny zasięg województwa, a jeszcze wcześniej reforma administracyjna roku 1975, wzmacniająca potencjał dzisiejszych byłych miast wojewódzkich, oraz migracje ludności po II Wojnie Światowej. Strukturę administracyjną Wielkopolski tworzy obecnie 31 powiatów ziemskich i 4 grodzkie – Poznań, Leszno, Kalisz i Konin. Wśród najmniejszych jednostek podziału administracyjnego wyróżnić można 226 gmin (19 miejskich, 90 miejsko-wiejskich i 117 wiejskich). W regionie zlokalizowanych jest 109 miast (najwięcej w Polsce) oraz 5 494 miejscowości wiejskich.

TABL. 2. POWIERZCHNIA, LUDNOŚĆ ORAZ LOKATY WEDŁUG POWIATÓW I MIAST NA PRAWACH POWIATU
AREA, POPULATION AND RANKING POSITIONS BY POWIATS AND CITIES WITH POWIAT STATUS

Identyfikator terytorialny Territorial identifier	POWIATY / MIASTA NA PRAWACH POWIATU POWIATS / CITIES WITH POWIAT STATUS	Powierzchnia Area		Ludność Population		Lokata według Ranking position by	
		w ha in ha	w km ² in km ²	ogółem total	na 1 km ² per km ²	powierzchni w ha area in ha	liczby ludności population
WOJ. WIELKOPOLSKIE							
Powiaty: Powiats:							
3001	chodzieski.....	68506	685	47846	70	224	256
3002	czarnkowsko-trzcieński.....	180605	1806	88187	49	14	108
3003	gnieźnieński.....	125503	1255	144296	115	74	28
3004	gostyński.....	81025	810	76211	94	175	148
3005	grodziski.....	64187	642	50633	79	239	245
3006	jarociński.....	58726	587	71531	122	258	162
3007	kaliski.....	115999	1160	82323	71	94	123
3008	kępiński.....	60826	608	56488	93	255	224
3009	kolski.....	101071	1011	89523	89	125	103
3010	koniński.....	157835	1578	127869	81	30	37
3011	kościański.....	72242	722	78895	109	208	136
3012	krotoszyński.....	71368	714	77994	109	210	141
3013	leszczyński.....	80581	806	53013	66	178	234
3014	międzychodzki.....	73644	736	37081	50	200	296
3015	nowotomyski.....	101362	1014	73746	73	124	155
3016	obornicki.....	71104	711	58659	82	213	208
3017	ostrowski.....	116012	1160	160831	139	93	17
3018	ostrzeszowski.....	77263	773	55487	72	189	227
3019	piłski.....	126821	1268	138559	109	69	31
3020	pleszewski.....	71309	713	63225	89	211	190
3021	poznański.....	189988	1900	337883	178	10	1
3022	rawicki.....	55352	554	60448	109	268	200
3023	śłupecki.....	83801	838	59792	71	168	202
3024	szamotulski.....	111929	1119	88861	79	103	105

3025	średzki.....	62387	624	56419	90	245	225
3026	śremski.....	57410	574	60522	105	264	199
3027	turecki.....	92943	929	84761	91	146	117
3028	wągrowiecki.....	103965	1040	69579	67	117	168
3029	wolsztyński.....	67974	680	56587	83	225	223
3030	wrzesiński.....	70357	704	76328	108	217	147
3031	złotowski.....	166017	1660	70292	42	22	166
Miasta na prawach powiatu:							
Cities with powiat status:							
3061	Kalisz.....	6942	69	105122	1514	41	37
3062	Konin.....	8220	82	78209	951	34	45
3063	Leszno.....	3186	32	64713	2031	59	54
3064	Poznań.....	26191	262	553564	2114	7	5

źródło: GUS, "Powierzchnia i ludność w przekroju terytorialnym w 2012 r.

Pośród powiatów ziemskich największą liczbą mieszkańców cechowały się powiaty: poznański (największy powiat ziemski pod względem liczby ludności w Polsce – 338,9 tys. mieszkańców w 2012 roku), ostrowski, gnieźnieński, pilski i koniński, podczas gdy na drugim biegunie sklasyfikowane były powiaty: międzychodzki (najmniejsza liczba mieszkańców w województwie – 37,1 tys. osób), chodzieski i grodziski. Gęstość zaludnienia powiatów ziemskich w 2010 roku wahała się od 41 os./km² (w powiecie złotowskim) do 172 os./km² (w powiecie poznańskim), a w przypadku powiatów grodzkich od 967 os./km² w Koninie do 2 117 os./km² w Poznaniu. Cechą charakterystyczną województwa jest występowanie niższych wskaźników gęstości zaludnienia w powiatach północnej i zachodniej części województwa.

Stolicami powiatów ziemskich miasta są różnej wielkości, w tym miasta małe poniżej 20 tys. mieszkańców. Stopień urbanizacji powiatów (udział ludności miejskiej w ogólnej liczbie ludności) jest bardzo zróżnicowany i zawiera się między 24% w powiecie wolsztyńskim a 79% w powiecie poznańskim (łącznie z Poznaniem). Kolejny jest powiat pilski, który skupia w miastach już tylko 65% mieszkańców, zaś na dalszych miejscach powiaty: gnieźnieński, krotoszyński, leszczyński (łącznie z Leszmem), śremski, kaliski (łącznie z Kaliszem) i chodzieski. Najniższym wskaźnikiem urbanizacji cechują się powiaty: wolsztyński, kępiński, pleszewski, śłupecki, ostrzeszowski, grodziski, kolski, średzki i jarociński.

2.3. Obszary wiejskie

Obszary wiejskie w województwie wielkopolskim obejmują obszar 28 335 km², co stanowi 95% powierzchni regionu. Na wiejską sieć osadniczą województwa składa się 3 851 wsi sołeckich, z których 117 to gminne ośrodki wiejskie. Układ wsi sołeckich uzupełnia sieć pozostałych jednostek osadniczych, których w województwie jest około 5,4 tys. Są to osiedla, kolonie, przysiółki i rozproszone miejsca zamieszkania.

Prawie we wszystkich gminach wiejskich główną rolę odgrywa ośrodek gminny, wyraźnie wyróżniający się liczbą mieszkańców, wyposażeniem w usługi i w infrastrukturę techniczną, który jest również z reguły najlepiej obsłużony komunikacyjnie. Ten porządek zakłócony jest w niektórych gminach sąsiadujących z dużymi miastami. Szczególnie jest to widoczne w otoczeniu Poznania, gdzie najintensywniej rozwijają się wsie położone przy granicy z miastem (Koziegłowy, Dąbrówka, Plewiska,

Przeźmierowo). Są one przestrzennie i funkcjonalnie bardziej związane z Poznaniem niż z własnym ośrodkiem gminnym.

Obszary wiejskie w 2011 roku zamieszkiwało 1 531,5 tys. osób, co stanowiło 43,9% mieszkańców województwa i jednocześnie 10% mieszkańców obszarów wiejskich całego kraju. Od 2000 roku obserwowany jest wzrost liczby mieszkańców obszarów wiejskich, która zwiększyła się w tym okresie o 6,1%, czyli o 86,3 tys. mieszkańców. Największy przyrost ludności odnotowano na obszarach wiejskich położonych blisko dużych miast, szczególnie wokół Poznania, co jest związane z migracją ludności miejskiej na ich obrzeża lub poza nie. Pewien wpływ ma tutaj także zjawisko migracji ludności wiejskiej z obszarów wiejskich położonych dalej od większych miast do miast i obszarów wiejskich je otaczających w poszukiwaniu pracy czy w celu kontynuowania nauki.

TABL. 4. POWIERZCHNIA I LUDNOŚĆ NA TERENACH WIEJSKICH ORAZ LICZBA MIEJSCOWOŚCI WIEJSKICH WG WOJEWÓDZTW – stan na 1.01.2012

WOJEWÓDZTWA VOIVODSHIPS	Powierzchnia Area		Ludność Population		Miejscowości wiejskie Rural localities	Przeciętna liczba ludności w jednej miejscowości wiejskiej Average population in one rural locality
	w ha in ha	w km ² in km ²	ogółem total	na 1 km ² per 1 km ²		
P O L S K A.....	29110612	291106	15152751	52	52726	287
P O L A N D.....						
Dolnośląskie.....	1773977	17740	881921	50	2532	348
Kujawsko-pomorskie.....	1714315	17144	831086	48	3596	231
Lubelskie.....	2415187	24152	1162682	48	4053	287
Lubuskie.....	1334290	13343	374466	28	1316	285
Łódzkie.....	1706113	17061	918260	54	5013	183
Małopolskie.....	1352726	13527	1704943	126	1967	867
Mazowieckie.....	3340119	33401	1892561	57	8552	221
Opolskie.....	864767	8647	483555	56	1173	412
Podkarpackie.....	1666012	16660	1247951	75	1661	751
Podlaskie.....	1925559	19256	477100	25	3766	127
Pomorskie.....	1719831	17198	785065	46	2868	274
Śląskie.....	854286	8543	1032115	121	1298	795
Świętokrzyskie.....	1104146	11042	702609	64	2567	274
Warmińsko-mazurskie.....	2357669	23576	590202	25	3884	152
Wielkopolskie.....	2833460	28335	1531463	54	5461	280
Zachodniopomorskie.....	2148155	21481	536772	25	3019	178

źródło: GUS, "Powierzchnia i ludność w przekroju terytorialnym w 2012 r.

Największy przyrost ludności odnotowano w gminach aglomeracji poznańskiej: Dopiewo (wzrost o 60%), Komorniki (o 56%), Rokietnica (o 51%), Suchy Las (o 45%), Tarnowo Podgórne (o 30%), Kleszczewo (o 28%); oraz na obszarach wiejskich gmin miejsko-wiejskich: Kórnik (o 48%), Swarzędz (o 47%), Pobiedziska (o 25%) i Mosina (o 24%). Na obszarach silnie powiązanych funkcjonalnie z miastami, znajdujących się w pobliżu większych miast, rolnictwo odgrywa już niewielką rolę, większość dochodów ludzi pochodzi ze źródeł nierolniczych, stopa bezrobocia jest stosunkowo niska. Oczywiście gminy miejskie oraz obszary miejskie gmin miejsko-wiejskich otaczające miasto Poznań również odnotowują wzrost liczby mieszkańców, lecz jest to tempo zdecydowanie wolniejsze niż na wymienionych obszarach wiejskich. Przykładami obszarów wiejskich leżących w sąsiedztwie większych miast, innych niż Poznań, odnotowujących wzrost liczby mieszkańców są: gmina Stare Miasto ze wzrostem liczby mieszkańców w analizowanym okresie o 19% (przy spadku o 4% liczby mieszkańców miasta Konina), gmina Lipno – wzrost o 18% (przy wzroście o 2% liczby mieszkańców miasta Leszna), czy obszary wiejskie gmin: Nowy Tomyśl – wzrost o 19% (przy spadku o 3%

mieszkańców obszaru miejskiego) oraz Śrem – wzrost o 17% (przy spadku o 1% mieszkańców obszaru miejskiego).

Gęstość zaludnienia na obszarach wiejskich w 2009 roku wyniosła 52,8 os./km² (przy wskaźniku dla obszarów miejskich na poziomie 1 285 os./km²), przy 49,7 os./km² w 2000 roku. Największą gęstością zaludnienia na obszarach wiejskich charakteryzowały się powiaty: poznański (105,6 os./km²), jarociński (74,9 os./km²) i koniński (70 os./km²), najmniejszą zaś powiaty: złotowski (22 os./km²), czarnkowsko-trzcianecki (26,4 os./km²) i międzychodzki (27,5 os./km²).

Generalnie obszary wiejskie Wielkopolski charakteryzują się wyższym niż w miastach przyrostem naturalnym (wskaźnik wynosi 3,4 osoby/1 000 ludności). Na części obszarów województwa, zwłaszcza na peryferyjnych obszarach wiejskich, położonych z dala od większych ośrodków miejskich, występują procesy starzenia się i zmniejszania liczby ludności. Towarzyszą temu takie trendy demograficzne jak: malejący wskaźnik obciążenia demograficznego (liczby osób w wieku nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym), wynoszący 56 w 2009 roku, w stosunku do 65 w 2003 roku, na co wpływ ma m.in. zmniejszająca się liczba ludności obszarów wiejskich w wieku przedprodukcyjnym (ludność w wieku produkcyjnym i poprodukcyjnym wzrosła), niższy współczynnik feminizacji niż na obszarach miejskich, utrzymujący się w ostatnich latach na podobnym poziomie (na 100 mężczyzn przypadało 101 kobiet, natomiast w miastach 111 kobiet) oraz migracje ludności z obszarów wiejskich do miast i otaczających je obszarów w celu poszukiwania pracy i kontynuacji nauki.

Spośród ponad 1,22 mln ludności wsi w wieku powyżej 15 lat niecałe 700 tys. osób, tj. 57% było aktywnych zawodowo. Pozytywnym zjawiskiem obserwowanym na obszarach wiejskich jest systematyczny wzrost liczby osób pracujących. W 2009 roku pracujących było 215,5 tys. osób (144,1 osób na 1 tys. ludności). W przeliczeniu na 1 tys. mieszkańców najwięcej osób pracuje w powiecie poznańskim (317,9 os./1 tys. ludności), kępińskim (244,5 os./1 tys.) oraz śremskim (195,9 os./1 tys.), natomiast najmniej w powiecie kolskim (52,4 os./1 tys.), wągrowieckim (64,9 os./1 tys.) i ostrzeszowskim (72 os./1 tys.). W stosunku do 2000 roku jedynie w 4 powiatach: wągrowieckim, kaliskim, międzychodzkiem i czarnkowsko-trzcianeckim odnotowano spadek liczby pracujących odpowiednio o 6,5%, 3%, 0,8% i 0,7%. Największy przyrost, powyżej 50% w stosunku do 2000 roku, odnotowano w powiatach ostrowskim (o 82,3%), poznańskim (o 64,3%), rawickim (o 61,83%), wolsztyńskim (o 60,1%) oraz kępińskim (o 53,4%). Świadczy to ogólnym wzroście znaczenia tych terenów jako miejsc pracy poza rolnictwem, szczególnie na obszarach wiejskich w pobliżu dużych miast, głównie w sektorze przemysłu i budownictwa.

Doliczając do powyższego pracujących w rolnictwie indywidualnym, na obszarach wiejskich Wielkopolski pracuje ponad 400 tys. osób. Udział pracujących w sektorze I (rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo, rybactwo) wyniósł blisko 50%. W sektorze II (przemysł i budownictwo) udział ten stanowił 29%. Natomiast w sektorze III (usługi rynkowe i nierynkowe), skupiającym 22% pracujących, podobnie jak w miastach przeważają usługi nierynkowe.

Są na terenie regionu gminy takie jak: Tarnowo Podgórne, Czerwonak, Komorniki, Baranów, Swarzędz, Kazimierz Biskupi, Wolsztyn, Dopiewo, Suchy Las, w których odsetek pracujących w przemyśle i budownictwie jest znaczny i wynosi od 40% do ponad 60%, a niski w rolnictwie poniżej 10%. Aż sześć z tych gmin znajduje się w sąsiedztwie Poznania, w najbardziej zurbanizowanym obszarze regionu. Podobnie wygląda sytuacja w sektorze usług aż 8 gmin leżących w bezpośrednim sąsiedztwie Poznania (Tarnowo Podgórne, Czerwonak, Komorniki, Kórnik, Swarzędz, Rokietnica,

Dopiewo, Suchy Las) wykazuje znaczny odsetek pracujących w tym sektorze, pomiędzy 28% a 54%. Najwyższy udział pracujących w rolnictwie powyżej 90%, wykazuje 9 gmin: Gołańcz, Poniec, Pyzdry, Zagórz, Rychtal, Mikstat, Przedecz, Kłodawa, Olszówka. Funkcja rolnicza na poszczególnych obszarach jest tym silniejsza, im lepsze warunki dla rozwoju rolnictwa występują w danych gminach.

Bezrobocie jest jednym z kluczowych problemów społecznych i ekonomicznych. Stopa bezrobocia w 2009 roku wyniosła 7,5% i była taka sama jak dla miast. Należy zaznaczyć, że w stosunku do 2003 roku odnotowano jej spadek o 10,2 p.proc. Spośród 62,6 tys. zarejestrowanych bezrobotnych, z czego blisko 56% stanowiły kobiety, bez prawa do zasiłku pozostawało blisko 50 tys. osób (79,7%). Taki duży udział bezrobotnych bez prawa do zasiłku, również w miastach, świadczy o wieloletnim charakterze bezrobocia.

O malejącej roli rolnictwa na obszarach wiejskich w pobliżu dużych miast, głównie miasta Poznania, świadczyć może również duża liczba podmiotów gospodarki narodowej z zakresu przemysłu, budownictwa i usług prowadząca działalność na tych obszarach. Największą liczbę zarejestrowanych podmiotów gospodarki narodowej posiadają gminy wiejskie oraz obszary wiejskie gmin wiejsko-miejskich otaczających miasto Poznań: Tarnowo Podgórne, Czerwonak, Suchy Las, Komorniki, Dopiewo, Rokietnica, obszar wiejski gminy Kórnik i Mosina. W dalszej kolejności znajdują się gmina Ostrów Wielkopolski, obszary wiejskie gmin: Oborniki, Wolsztyn, Jarocin, Września oraz gminy Kościan i Stare Miasto.

Generalnie obszary wiejskie Wielkopolski rozwijają się wolniej niż miasta regionu. Są mniej atrakcyjne dla inwestorów, mają wyższe i trudniejsze do zwalczania bezrobocie oraz dysponują niewielkim kapitałem. Jednym z istotnych czynników wpływających na konkurencyjność tych obszarów jest ich lokalizacja. Obszary wiejskie położone w pobliżu Poznania i innych miast województwa charakteryzują się wyższym poziomem rozwoju niż pozostałe. Coraz mniejszą rolę odgrywa tam rolnictwo, a znaczenia nabierają funkcje nierolnicze – handel i usługi. Rozwija się mieszkalnictwo, a to przekłada się na relatywnie wyższe dochody tych gmin w porównaniu do dochodów gmin położonych peryferyjnie. Innym rodzajem obszarów, na których następuje przyspieszony rozwój pozarolniczego rynku pracy, są te położone wzdłuż głównych ciągów komunikacyjnych. Na drugim biegunie znajdują się obszary peryferyjne, które charakteryzują się stagnacją oraz ubytkiem ludności.

3. Analiza SWOT Wielkopolski

3.1. Silne i słabe strony

SILNE STRONY	SŁABE STRONY
PRZESTRZEŃ	

❖ korzystne położenie w przestrzeni europejskiej i krajowej ❖ stosunkowo gęsta sieć komunikacyjna ❖ wielofunkcyjna metropolia poznańska ❖ dobrze wykształcona, hierarchiczna sieć osadnicza ❖ potencjał ośrodków subregionalnych ❖ bogate dziedzictwo kulturowe, materialne i niematerialne ❖ konkurencyjny kompleks rolniczy ❖ stosunkowo zwarty system ekologiczny ❖ dobry stan przestrzeni rolniczej ❖ bogate dziedzictwo kulturowe	❖ duży obszar województwa zagrożony marginalizacją przestrzenną, szczególnie północny i południowy kraniec regionu ❖ niewystarczające, wzajemnie korzystne, wewnętrzne i zewnętrzne powiązania funkcjonalne, szczególnie w układzie metropolia poznańska – otoczenie oraz metropolia – zewnętrzne ośrodki wzrostu ❖ niedostosowane do potrzeb funkcje średnich i małych miast ❖ niewystarczająca podaż odpowiednio przygotowanych terenów inwestycyjnych ❖ nieuporządkowane zarządzanie przestrzenią ❖ pogłębiające się dysproporcje między metropolią poznańską a resztą województwa ❖ niewykształcone odpowiednio funkcje ośrodków lokalnych ❖ obszary i miasta wymagające rewitalizacji ❖ postępująca suburbanizacja ❖ duża powierzchnia terenów zdegradowanych
---	---

SILNE STRONY	SŁABE STRONY
ŚRODOWISKO PRZYRODNICZE I ENERGIA	

❖ systematyczna poprawa stanu środowiska ❖ spadek poziomu emisji zanieczyszczeń ❖ duży odsetek terenów chronionych, w tym Natura 2000 ❖ tereny o dużych walorach środowiskowych tworzące zwartą sieć ekologiczną, ❖ walory środowiskowe i kulturowe jako potencjał turystyczny ❖ duże zasoby dla energii odnawialnej (biomasa, źródła termalne, wiatrowa) ❖ wzrost produkcji energii odnawialnej	❖ niewystarczająca wydajność infrastruktury zabezpieczającej środowisko ❖ występowanie miejsc degradacji środowiska ❖ niewystarczające zasoby wodne, niski poziom retencji oraz złe stosunki hydrologiczne w rzekach ❖ niski stopień lesistości oraz ograniczona różnorodność gatunkowa i genetyczna lasów ❖ postępująca chemizacja środowiska ❖ niski udział energii odnawialnej w bilansie energetycznym ❖ wysoka emisja komunikacyjna ❖ zły klimat akustyczny, szczególnie w miastach ❖ niewystarczająca energetyczna infrastruktura przesyłowa
--	--

INFRASTRUKTURA KOMUNIKACYJNA	
❖ Infrastruktura korytarzy TEN-T ❖ Port Lotniczy Poznań-Ławica ❖ infrastruktura logistyczna ❖ układ dróg wodnych sprzyjający rozwojowi transportu rzeczno i turystyki	❖ mimo wzrostu inwestycji utrzymująca się dekapitalizacja części infrastruktury komunikacyjnej ❖ dysproporcje w rozmieszczeniu infrastruktury ❖ niewystarczający rozwój komunikacji zbiorowej i rowerowej ❖ bariery dla niepełnosprawnych ❖ niewystarczający rozwój infrastruktury społeczeństwa informacyjnego ❖ brak rozwiniętej infrastruktury transportu multimodalnego ❖ dekapitalizacja linii kolejowych ❖ niewystarczające wykorzystanie dróg wodnych

SILNE STRONY	SŁABE STRONY
GOSPODARKA, B+R, INNOWACJE	
❖ wysoki w skali kraju poziom PKB per capita ❖ zróżnicowana i dynamiczna gospodarka, o dużym potencjale ❖ stosunkowo duża odporność na czynniki zewnętrzne ❖ duży potencjał i wysoka aktywność MSP ❖ duże zaangażowanie kapitału zagranicznego ❖ dobry klimat dla innowacji oraz aktywność samorządów w tym zakresie ❖ duży potencjał naukowo-badawczy ❖ stosunkowo wysoki udział sektorów kreatywnych ❖ stosunkowo wysoka atrakcyjność inwestycyjna ❖ wykwalifikowane zasoby i niskie koszty pracy ❖ Międzynarodowe Targi Poznańskie	❖ zróżnicowany wewnętrznie poziom PKB, ❖ dysproporcje potencjału i aktywności gospodarczej poszczególnych części województwa ❖ niski stopień powiązań kooperacyjnych oraz powiązań nauki z gospodarką ❖ niewystarczająca trwałość MSP ❖ ograniczona oferta sfery B+R i jej powiązania z gospodarką ❖ niewystarczająca innowacyjność oraz mała liczba patentów i wynalazków ❖ przewaga absorpcji innowacji nad ich kreacją ❖ niewystarczająca infrastruktura badawcza ❖ niski poziom nakładów na badania i rozwój, szczególnie ze strony przedsiębiorstw ❖ niewystarczająca i rozproszona oferta otoczenia biznesu ❖ energochłonność i materiałochłonność ❖ ograniczona oferta instrumentów finansowych

SILNE STRONY	SŁABE STRONY
KAPITAŁ LUDZKI I INTELEKTUALNY	

❖ wysoki poziom skolaryzacji ❖ duża liczba studiujących ❖ stosunkowo dobra baza edukacyjna i akademicka ❖ duża, rosnąca aktywność zawodowa i ekonomiczna mieszkańców ❖ stosunkowo szybki wzrost liczby ludności, w tym w wieku produkcyjnym ❖ dobrze rozwinięte szkolnictwo wyższe	❖ niski odsetek mieszkańców z wykształceniem wyższym ❖ niewystarczająca i niedostosowana do potrzeb oferta edukacyjna ❖ ekonomiczne bariery dostępu do edukacji ❖ wysoki poziom bezrobocia na znacznym obszarze województwa ❖ niekorzystna pozycja kobiet i absolwentów na rynku pracy ❖ deficyt pracowników o wysokich kwalifikacjach ❖ ograniczony dostęp do infrastruktury społeczeństwa informacyjnego ❖ niewystarczające wykorzystanie potencjału naukowo-badawczego ❖ niekorzystne procesy demograficzne – starzenie się społeczeństwa, migracje, mały przyrost naturalny ❖ mała mobilność przestrzenna i zawodowa mieszkańców ❖ wysoki poziom patologii społecznych
---	--

SILNE STRONY	SŁABE STRONY
OBSZARY WIEJSKIE I ROLNICTWO	

❖ ponadprzeciętna w skali kraju wydajność gospodarstw rolnych ❖ dobra baza surowcowa i potencjał przetwórstwa środków spożywczych ❖ dobre warunki dla rolnictwa ekologicznego i wzrastający popyt na jego produkcję ❖ wysokie walory kulturowe i ekologiczne	❖ słabo rozwinięte funkcje pozarolnicze ❖ ukryte bezrobocie ❖ ograniczony dostęp do usług społecznych ❖ słaba dostępność komunikacyjna i niska mobilność mieszkańców ❖ niski poziom dochodów i wykształcenia ❖ deficyt wody dla rolnictwa ❖ stosunkowo słabe gleby
---	--

SFERA SPOŁECZNA	
❖ duży potencjał mieszkańców oraz organizacji pozarządowych ❖ perspektywy rozwoju gospodarki społecznej ❖ stosunkowo niskie wskaźniki przestępczości ❖ wzrost więzi społecznych	❖ ubóstwo i zagrożenia wykluczeniami ❖ niewystarczająca infrastruktura społeczna i nierównomierny do niej dostęp ❖ wysokie wskaźniki zachorowalności, szczególnie na choroby cywilizacyjne ❖ zły stan infrastruktury mieszkalnictwa

3.2. Szanse i zagrożenia

SZANSE	ZAGROŻENIA
PRZESTRZEŃ	
➤ inwestycje w infrastrukturę komunikacyjną ➤ wzrastająca ranga metropolii poznańskiej i ośrodków subregionalnych ➤ aktywizacja gospodarcza głównych korytarzy transportowych	➤ marginalizacja obszarów i ośrodków o niższej konkurencyjności ➤ antropopresja ➤ defragmentacja przestrzeni przyrodniczej

ŚRODOWISKO PRZYRODNICZE, ENERGIA

➤ popyt na usługi turystyczne i rekreacyjne ➤ zmniejszająca się emisja zanieczyszczeń ➤ potencjalne możliwości eksploatacji kopalin energetycznych ➤ systematyczna poprawa jakości wód powierzchniowych ➤ dobre warunki dla energii odnawialnej i jądrowej	➤ zewnętrzne źródła zagrożeń dla środowiska ➤ urbanizacja wzrastająca antropopresja ➤ utrata bioróżnorodności ➤ zmiany klimatu ➤ oddziaływania komunikacyjne ➤ intensyfikacja rolnictwa ➤ zmniejszanie się drożności korytarzy ekologicznych
--	--

INFRASTRUKTURA KOMUNIKACYJNA	
➤ inwestycje finansowane ze środków strukturalnych ➤ inwestycje w transport inteligentny i innowacyjny ➤ popyt na usługi komunikacyjne ➤ korzystny układ dróg śródlądowych ➤ popyt na usługi tranzytowe, szczególnie na kierunku wschód - zachód	➤ kumulacja braków w infrastrukturze ➤ utrzymywanie się barier formalnych dla inwestycji infrastrukturalnych ➤ konkurencja sąsiednich regionów pod względem funkcji tranzytowych ➤ żywiołowy rozwój motoryzacji indywidualnej kosztem przewozów zbiorowych

SZANSE	ZAGROŻENIA
GOSPODARKA, B+R, INNOWACJE	

➤ wzrost udziału nakładów zewnętrznych (prywatnych i publicznych) ➤ integracja europejska zwiększająca popyt na towary i usługi ➤ postęp technologiczny ➤ inwestycje zewnętrzne ➤ rosnąca ranga zielonej gospodarki i przemysłu ekologicznego ➤ rosnąca przedsiębiorczość mieszkańców ➤ innowacje ➤ kooperacja i powiązania klastrowe ➤ poprawa stanu infrastruktury ➤ inteligentne specjalizacje regionalne	➤ marginalizacja kapitału rodzimego ➤ zły stan infrastruktury, szczególnie komunikacyjnej, środowiskowej i energetycznej ➤ niska aktywność zawodowa ➤ niedostosowana do potrzeb oferta edukacyjna ➤ zmniejszające się przewagi kosztów komparatywnych ➤ bariery finansowania przedsiębiorstw
---	---

KAPITAŁ LUDZKI I INTELEKTUALNY	
➤ integracja europejska (otwarcie unijnego systemu edukacji) ➤ wzrost znaczenia polityki społecznej ➤ rozwój społeczeństwa informacyjnego ➤ rozwój gospodarki społecznej ➤ rozwój innowacyjnych form kształcenia	➤ drenaż wykwalifikowanych kadr ➤ marginalizacja grup o najniższym wykształceniu, upośledzonych pod względem społecznym i fizycznym ➤ wzrost patologii społecznych ➤ pogarszanie się stanu zdrowia mieszkańców ➤ marginalizacja rodzimej kultury

SZANSE	ZAGROŻENIA
OBSZARY WIEJSKIE I ROLNICTWO	

➤ rosnący popyt na zdrową żywność ➤ rozwój przedsiębiorczości ➤ wzrost dostępności komunikacyjnej do rynków pracy ➤ rozwój infrastruktury informacyjnej ➤ preferencje dla zrównoważonego wzrostu ➤ wielofunkcyjny rozwój ośrodków lokalnych ➤ rozwój pozarolniczych funkcji na wsi ➤ wykorzystanie dla turystyki środowiska kulturowego ➤ innowacje w produkcji i przetwórstwie rolnym ➤ produkcja energii odnawialnej	➤ zmiany klimatyczne ➤ procesy migracyjne ➤ starzenie się społeczeństwa ➤ utrzymujący się słaby dostęp do edukacji oraz usług społecznych ➤ depopulacja i drenaż zasobów pracy ➤ konkurencja rolnictwa innych krajów oraz produkcji niskiej jakości ➤ erozja gleb ➤ zbyt małe nakłady na gospodarkę wodną
---	--

SFERA SPOŁECZNA	
➤ duży potencjał i aktywność sektora pozarządowego ➤ wzrost wykształcenia i zamożności mieszkańców ➤ innowacyjność, przedsiębiorczość i wyższe aspiracje mieszkańców ➤ integracja międzynarodowa oraz rozwój społeczeństwa informacyjnego ➤ wzrost tożsamości i integracji lokalnej	➤ marginalizacja grup o najniższym wykształceniu, upośledzonych pod względem ekonomicznym, społecznym i fizycznym ➤ liczne grupy i środowiska zagrożone wykluczeniem

II. Odnowa wsi w Polsce i Województwie Wielkopolskim

1. Pojęcie i podstawowa charakterystyka odnowy wsi

Polska wieś przez dziesiątki lat była kojarzona przede wszystkim z rolnictwem, a programy mające na celu poprawę sytuacji regionów wiejskich były kierowane do sektora rolniczego. Ostatnie lata pokazują jednak, że postrzeganie wsi przez pryzmat rolnictwa i problemów z nim związanych ulega radykalnej zmianie. Wsparcie kierowane obecnie na obszary wiejskie, w tym wsparcie z funduszy

europejskich, uwzględnia również problematykę standardu i jakości życia oraz aktywizacji mieszkańców terenów wiejskich.

Odnowa wsi jako metoda rozwoju stanowi jeden ze sposobów osiągnięcia celów rozwojowych, rozumianych nie tylko w kontekście poprawy jakości infrastruktury, ale poprawy szeroko rozumianej jakości życia, której nie osiągniemy bez zaangażowania samych mieszkańców.

Odnowa wsi, zapoczątkowana w województwie opolskim 15 lat temu, jest najdłużej działającym programem aktywizacji społeczności lokalnych i jednocześnie pierwszym programem, który na poziomie sołeckim zastosował metodę długoterminowego planowania strategicznego. Odnowę wsi, jako sposób na rozwój obszarów wiejskich, cechuje:

- ✓ oddolność inicjatyw i zaangażowanie społeczności lokalnych,
- ✓ wykorzystywanie zasobów jakimi dysponuje wieś,
- ✓ zaplanowanie rozwoju własnej wsi i dążenie do osiągnięcia przyjętej wizji i celów,
- ✓ zagospodarowanie sołeckiej przestrzeni publicznej z udziałem mieszkańców,
- ✓ wspieranie przez gminę wiejskich inicjatyw oraz pomoc ze strony regionu.

Proces odnowy wsi niesłuchanie pobudzająca społeczności lokalne. Aktywizacja mieszkańców niesie za sobą nie tylko powstawanie nowych obiektów kulturalnych, rekreacyjnych czy remontowanie starych obiektów na terenie miejscowości. Działania te odbudowują tożsamość, integrują mieszkańców oraz w znaczący sposób podnoszą wartość życia wiejskiego.

Członkostwo Polski w strukturach Unii Europejskiej stawia nowe wyzwania dla kierunków działania regionów, w tym także stymulowania rozwoju obszarów wiejskich. Jednym z założeń rozwoju regionalnego jest realizacja modelu wielofunkcyjnego rozwoju wsi. Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich nie jest możliwy bez bezpośredniego i szerokiego udziału społeczności lokalnych, które powinny przejąć odpowiedzialność za przyszłość wsi, wykorzystanie miejscowych zasobów, ukierunkowanie lokalnych inicjatyw między innymi poprzez formułowane oddolnie wizje rozwoju swoich miejscowości.

W założeniach odnowy wsi leży przeciwdziałanie utracie wartości kulturowych - materialnych i niematerialnych - oraz zanikowi tożsamości miejscowości i ich mieszkańców, co powszechnie jest przyczyną „umiastowienia” wsi. W wielu dotychczasowych przypadkach rozwój obszarów wiejskich odbywał się na przenoszeniu rozwiązań miejskich zarówno w zakresie infrastruktury, budownictwa czy też stylu życia. Takie rozwiązania skutkują niejednokrotnie alienacją i zanikiem poczucia wspólnoty jej mieszkańców, indywidualności i tożsamości wsi.

2. Odnowa wsi w Polsce i Wielkopolsce

Procesy związane z odnową wsi mają kilkudziesięcioletnią historię, a w sposób usystematyzowany są wdrażane w krajach Unii Europejskiej już od lat 70-tych XX wieku. W Polsce zostały zapoczątkowane w połowie lat dziewięćdziesiątych i opierają się na implementacji najlepszych doświadczeń europejskich, głównie na niemieckich i austriackich, a także wiedzy zdobytej przy okazji realizacji programów regionalnych różnych województw Polski.

Zastosowanie podejścia typu Odnowa Wsi w realiach Polski jako pierwsze podjęło województwo opolskie w roku 1996. Inspiracją do rozpoczęcia tych działań były rezultaty landu Nadrenii-

Palatynatu, landu partnerskiego Województwa Opolskiego oraz doświadczenia płynące z konkursu „Piękna Wieś” prowadzonego przez Wojewodę Opolskiego. Uruchomiono Program, którego celem było podjęcie działań na rzecz integracji społeczności wiejskich, utrzymania wartości życia wiejskiego, waloryzacji przestrzeni wsi w zakresie infrastruktury technicznej i społecznej, krajobrazu, architektury i usług oraz przedsięwzięć podnoszących standard życia. Wskazano, że istotą Programu jest pobudzanie społeczności sołeckiej i jej zaangażowanie w przedsięwzięcia dotyczące własnej wsi, co będzie skutkowało zwiększeniem roli sołectw oraz dekoncentracją wykonania niektórych gminnych zadań. Skuteczna metoda tworzenia i realizacji przez sołectwa strategii rozwoju sprawiła, iż wiele wsi w województwie opolskim uległo imponującym przeobrażeniom.

Opolski sukces stał się również bodźcem dla innych województw do uruchomienia własnych programów regionalnych, w tym dla Wielkopolski. W październiku 2009 roku zainicjowany został pilotażowy, dwuetapowy Konkurs pn. „Wielkopolska Odnowa Wsi” finansowany ze środków Samorządu Województwa Wielkopolskiego. W maju 2010 r. Sejmik Województwa Wielkopolskiego przyjął uchwałę w sprawie Programu Wielkopolska Odnowa Wsi. W okresie 2010 – 2012 podjęto kolejne inicjatywy w ramach Programu - ogłoszono nowe konkursy. Dzięki wsparciu Samorządu powstały m.in.: nowe miejsca rekreacji i integracji mieszkańców, poprawie zaczęła ulegać estetyka terenów wiejskich.

Przedmiotem wsparcia były przedsięwzięcia polegające na:

- 1) remoncie i/lub wyposażeniu obiektów publicznych pełniących funkcje rekreacyjne, sportowe, społeczno-kulturalne, w tym świetlic i domów kultury, z wyłączeniem szkół, przedszkoli i żłobków,
- 2) przebudowie, remoncie, oznakowaniu szlaków rowerowych, pieszych, miejsc rekreacji, placów zabaw służących do użytku publicznego,
- 3) przebudowie, remoncie lub wyposażeniu obiektów małej architektury,
- 4) porządkowaniu terenów zielonych, parków lub innych miejsc wypoczynku,
- 5) zakupie towarów służących przedsięwzięciom związanym z kultywowaniem tradycji społeczności lokalnych oraz tradycyjnych zawodów,
- 6) zagospodarowaniu zbiorników i cieków wodnych na cele rekreacyjne lub poprawiające estetykę miejscowości,
- 7) przygotowaniu projektów stron internetowych promujących wieś i jej tradycje.

Dotacje Samorządu Województwa nie stanowiły jedynej formy wsparcia gmin i organizacji pozarządowych działających w odnowie wsi. W latach 2009 - 2011 zorganizowano również wyjazdy studyjne i szkolenia dotyczące problematyki odnowy wsi skierowane do przedstawicieli sołectw.

Dojrzałe systemy wsparcia procesu odnowy wsi stanowią kombinację instrumentów finansowych, edukacyjnych, szkoleniowych oraz doradztwa i zagospodarowywania przestrzeni publicznej. Bardzo ważnym elementem przy realizacji projektów odnowy jest również zaangażowanie gmin, w tym finansowe, w ramach funduszy sołeckich oraz gminnych instrumentów wsparcia odnowy wsi.

3. Odnowa wsi jako działanie współfinansowane ze środków Unii Europejskiej

Pozytywne doświadczenia w zakresie realizacji regionalnych programów odnowy wsi (opolskie, pomorskie) znalazły swoje przełożenie na dokumenty wsparcia unijnego. W 2002 roku w Szymbarku odbył się II Polski Kongres Odnowy Wsi, który przyczynił się do tego, iż zagadnienia odnowy wsi pojawiły się wśród działań wspieranych ze środków UE w Sektorowym Programie Operacyjnym Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich na lata 2004–2006 Działanie 2.3 „Odnowa wsi oraz zachowanie i ochrona dziedzictwa kulturowego” SPO ROL 2004–2006 cieszyło się dużym zainteresowaniem beneficjentów tj. samorządów lokalnych. Sprawna realizacja przedsięwzięć w ramach działania 2.3 miała w późniejszym czasie wpływ na kształt osi priorytetowych w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW) na lata 2007–2013. W Programie Rozwoju Obszarów Wiejskich działania dedykowane odnowie wsi wdrażane są w ramach osi III i IV (Leader), a środki na ich realizację znacznie wzrosły w porównaniu z poprzednim okresem programowania. Przeważająca liczba projektów dotyczy budynków pełniących funkcje rekreacyjne, sportowe i społeczno – kulturalne, w tym świetlic i domów kultury, co ma uzasadnienie związane z wcześniejszym niedoborem tej infrastruktury.

4. Dokumenty strategiczne w zakresie rozwoju obszarów wiejskich

4.1. Strategia Rozwoju Kraju 2007 – 2015

W Strategii Rozwoju Kraju 2007-2015 (SRK) zapisano prognozę, że udział pracujących w sektorze I (rolnictwo, łowiectwo, leśnictwo, rybołówstwo) ma zmniejszyć się z 17,4% w 2005 r. do 11,0% w roku 2015, co oznacza konieczność podjęcia szeregu działań na rzecz zatrudnienia pozarolniczego mieszkańców obszarów wiejskich. Dla wyrównywania szans rozwojowych obszarów wiejskich istotne znaczenie ma realizacja przedsięwzięć w sferze edukacji, rozwoju społeczeństwa informacyjnego, usuwania barier finansowych i komunikacyjnych, rozwoju i poprawy lokalnej infrastruktury, poprawy dostępności i standardu usług publicznych, rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich oraz poprawy dostępności największych centrów rozwoju, w szczególności osiągnięcie dwóch wskaźników zapisanych w Strategii Rozwoju Kraju (SRK):

- ✓ zwiększenie odsetka dzieci zamieszkałych na wsi objętych wychowaniem przedszkolnym,
- ✓ zwiększenie odsetka gospodarstw domowych na wsi korzystających z dostępu do Internetu.

4.2. Strategia zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa na lata 2012 – 2020

Analiza zmian społecznych, jakie zachodzą w jakości życia na polskiej wsi, zawarta w diagnozie Strategii zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa jest zbieżna z wnioskami zawartymi w Długookresowej Strategii Rozwoju Kraju – Polska 2030 Trzecia Fala Nowoczesności. Transformacje zachodzące na wsi mają często bardziej dynamiczny charakter oraz nasilenie niż w mieście, dotyczy to np. zmian w strukturze wykształcenia. Jednocześnie obserwuje się wciąż duże dysproporcje w jakości życia (dostęp do infrastruktury i usług publicznych oraz jej jakość, dostępność transportowa i energetyczna) na wsi i w mieście oraz wewnętrzne zróżnicowanie w tym zakresie na wsi. Ocena rozwoju obszarów wiejskich wskazuje na konieczność podniesienia ich poziomu cywilizacyjnego, podniesienia potencjału rozwojowego ośrodków lokalnych, rozwoju usług publicznych, pełnego wykorzystania sieci teleinformatycznych, poprawy jakości placówek edukacji, rewitalizacji miast i miasteczek oraz rozwoju wszystkich form innowacyjności (w tym poprawy jakości kapitału ludzkiego).

i społecznego – poczynając od wczesnej edukacji przedszkolnej, przez rozwój działalności badawczo – wdrożeniowej, transferu wiedzy i na wdrożeniu rozwiązań innowacyjnych kończąc). Wszystkie te aspekty będą odgrywały kluczową rolę w poprawie mobilności, zarówno zawodowej jak i przestrzennej, oraz dywersyfikacji źródeł zatrudnienia.

Rozwój gospodarczy obszarów wiejskich zależy od zasobów i efektywności wykorzystania kapitału ludzkiego, społecznego, ziemi i surowców (odnawialnych i nieodnawialnych) a także postępu technologicznego i inwestycji. Proces ten obejmuje głębokie zmiany w sektorze rolno-spożywczym oraz rozwoju pozarolniczej działalności gospodarczej. Diagnoza wskazuje, iż wkład sektora rolno-spożywczego i obszarów wiejskich w zrównoważony rozwój kraju wymaga zapewnienia bezpieczeństwa żywnościowego kraju, zwiększenia konkurencyjności sektora rolno-spożywczego oraz tworzenia i rozwijania nowych czynników rozwoju gospodarczego obszarów wiejskich – w szczególności pozarolniczych miejsc pracy (również z wykorzystaniem elastycznych form pracy oraz mobilności zawodowej i przestrzennej), działalności usługowej i działalności towarzyszącej produkcji rolnej.

5. Uzasadnienie realizacji regionalnego programu odnowy wsi jako odrębnego działania Samorządu Województwa Wielkopolskiego.

Program Wielkopolska Odnova Wsi stanowi odpowiedź na silnie artykułowaną przez środowiska wiejskie, w tym przez środowiska sołtysów, potrzebę wsparcia oddolnych inicjatyw wiejskich na rzecz poprawy jakości życia, opartych na aktywnych liderach społeczności lokalnych

Realizacja Programu Wielkopolska Odnova Wsi stanowi próbę przeciwdziałanie zagrożeniom dla obszarów wiejskich takim, jak: bierność mieszkańców, dezintegracja społeczności wiejskich, uzależnienie się od dotacji zewnętrznych, upadek wielu wartościowych lokalnych tradycji i wzorców w sferze architektury, obyczaju, aktywności społecznej oraz narastający chaos zabudowy i całej przestrzeni wiejskiej.

Programy odnowy wsi, tam gdzie dotychczas były realizowane, okazały się niezwykle skuteczną koncepcją i metodą rozwoju obszarów wiejskich. Przy niewielkiej ilości środków zmobilizowano liczne społeczności wiejskie do dużej aktywności, generując znaczące efekty o silnym znaczeniu prorozwojowym. Na wielu obszarach zmieniła się sytuacja gospodarcza wsi, zwłaszcza tych, które w dłuższym okresie czasu uczestniczyły w procesie odnowy. Regionalny program odnowy wsi to sposób na zaszczepienie idei i przeprowadzenie w regionie procesu odnowy.

Jednocześnie odnowa wsi okazała się efektywną alternatywą wobec drogich i często mało skutecznych krajowych programów sektorowych, skupionych głównie na rolnictwie, uruchamianych i zarządzanych centralnie, przy zdecydowanej dominacji podejścia odgórnego. Dodatkowym aspektem przemawiającym za realizacją programu odnowy wsi jest fakt, że przekształca ona pasywne i nastawione często roszczeniowo społeczności w aktywne i świadomych uczestników życia społecznego, kulturalnego i gospodarczego.

Należy również mieć na względzie, że odnowa wsi jest procesem wieloletnim, przechodzącym przez szereg faz, a pozytywne efekty osiągane są na ogół w dłuższym okresie czasu. Stąd też konieczne jest długotrwałe, pozytywne zaangażowanie władz lokalnych i regionalnych w działaniach wspierających proces odnowy.

Program Wielkopolska Odnowa Wsi jest komplementarny w stosunku do działań Osi 3 i 4 Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2007 - 2013. Program ten, w większym stopniu uwzględnia aktywność i zaangażowanie społeczności lokalnych, wychodząc tym samym naprzeciw idei odnowy wsi, płynącej z wieloletnich doświadczeń zarówno krajowych, jak i europejskich. Ważnym elementem jest uspołeczniony charakter realizowanych przedsięwzięć na obszarach wiejskich i wysoka efektywność relatywnie niewielkich środków finansowych angażowanych w projekty.

Cele Programu są zgodne z Zaktualizowaną Strategią Rozwoju Województwa Wielkopolskiego do roku 2020.

III. PROGRAM WIELKOPOLSKA ODNOWA WSI

Zarządzającym Programem jest departament Urzędu Marszałkowskiego Województwa Wielkopolskiego, któremu merytorycznie podlega nadzór nad regionalną odnową wsi.

1. Wielkopolska Odnowa Wsi na tle strategii województwa

Uchwałą nr XXIX/559/12 z dnia 17 grudnia 2012r. Sejmik Województwa Wielkopolskiego zatwierdził zaktualizowaną Strategię Rozwoju Województwa Wielkopolskiego do 2020 roku

W zaktualizowanej w roku 2012 Strategii Rozwoju Województwa Wielkopolskiego zapisano cel strategiczny nr 5 „Zwiększenie spójności województwa”. Konieczność przyjęcia tego celu wynika z diagnozy, w której zapisano, że województwo wielkopolskie jest przestrzenią silnie zróżnicowaną, zarówno pod względem rozmieszczenia zasobów, wyposażenia, aktywności gospodarczej, jak i poziomu życia mieszkańców. Zróżnicowania te pod wieloma względami rosną. Najistotniejsze jest jednak to, iż województwo zróżnicowane jest także pod względem rozmieszczenia oraz natężenia problemów rozwojowych. Powoduje to konieczność dopasowania interwencji do specyfiki poszczególnych obszarów, szczególnie problemowych.

W ramach tego celu realizowany będzie cel operacyjny 5.2 – „Rozwój obszarów wiejskich”

Obszary wiejskie stanowią znaczną część Wielkopolski. Ze względu na poziom rozwoju i skalę problemów podzielić je można na dwa rodzaje, zgodnie z Koncepcją Przestrzennego Zagospodarowania Kraju (KPZK) – obszary wiejskie uczestniczące w procesach rozwojowych oraz pozostałe obszary wiejskie wymagające szczególnego wsparcia procesów rozwojowych.

Obszary wiejskie wymagają postrzegania nie tylko przez pryzmat rolnictwa. Ich restrukturyzacja powinna polegać na generowaniu i wzmacnianiu funkcji pozarolniczych w ścisłym powiązaniu ze specyficznymi potencjałami lokalnymi. Szczególne znaczenie dla realizacji tego celu będzie mieć aktywizacja lokalnych środowisk na rzecz rozwoju.

Cel ten realizowany powinien być między innymi przez następujące kierunki działań:

- 1) Wzmocnienie kapitału ludzkiego i rozwój edukacji.
- 2) Rozwój turystyki, w tym turystyki wiejskiej i agroturystyki.
- 3) Zwiększenie możliwości zatrudnienia przez zwiększenie mobilności zawodowej.
- 4) Stymulowanie rozwoju lokalnego oraz inicjatyw lokalnych.

- 5) **Propagowanie i wdrażanie idei odnowy wsi.**
- 6) Promocja i ochrona dziedzictwa kulturowego wsi.
- 7) Rozwój organizacji pozarządowych działających na wsi.

2. Misja i cele Programu

Misją Programu jest, aby uczestniczące w nim sołectwa posiadały:

- 1) przywództwo świadome swego powołania do prowadzenia procesu odnowy wsi,
- 2) wiedzę o przebiegu procesu odnowy,
- 3) akceptowaną przez ogół mieszkańców koncepcję rozwoju wsi w postaci strategii lub planu odnowy,
- 4) partnerskie wsparcie ze strony gminy na rzecz oddolnej realizacji przyjętej koncepcji odnowy wsi.

Głównym celem programu Wielkopolska Odnowa Wsi jest zintegrowanie społeczności wiejskiej oraz pobudzenie aktywności mieszkańców sołectw poprzez stymulowanie i wspomaganie oddolnych inicjatyw rozwojowych oraz stworzenie odpowiednich mechanizmów i instrumentów wsparcia odnowy i rozwoju wsi.

Program będzie wspierał tworzenie na poziomie sołectwa formalnych lub nieformalnych struktur złożonych z przedstawicieli mieszkańców, w postaci tzw. Grup Odnowy Wsi i zachęcał do zaangażowania na rzecz realizacji przedsięwzięć dotyczących własnej miejscowości, w oparciu o oddolnie wypracowane koncepcje odnowy wsi, ze szczególnym uwzględnieniem zachowania dziedzictwa kulturowego. Wspierane będą inicjatywy przekształcania Grup Odnowy Wsi w stowarzyszenia działające na rzecz rozwoju i odnowy jednego lub kilku sołectw. Program szczególnie nacisk kładzie na promowanie wzorcowych rozwiązań odnowy wsi tak, aby mogły one oddziaływać na sąsiednie i dalsze obszary wiejskie na terenie województwa.

Przedsięwzięcia odnowy wsi, które będą wspierane w ramach Programu można podzielić na dwie grupy :

1) **inwestycyjne:**

Projekty przyczyniające się do zagospodarowania przestrzeni publicznej sołectwa, m.in. miejsca rekreacji i integracji, ścieżki rowerowe, place zabaw, obiekty małej architektury, zbiorniki i ciekі wodne, itp. Celem projektów powinna być odbudowa tożsamości i integralności wsi przy zachowaniu wartości życia wiejskiego. Wsparcie finansowe może być także przyznane na porządkowanie terenów zielonych, parków lub innych miejsc wypoczynku.

2) **nieinwestycyjne:**

Projekty, których celem jest integracja społeczności wiejskiej, przywrócenie zapomnianych tradycji, promocja wsi, spotkania mieszkańców oraz organizowanie różnego rodzaju imprez plenerowych na wsi.

Program Wielkopolska Odnowa Wsi ma charakter ciągły. Stanowi wypracowany, na podstawie licznych doświadczeń, zestaw działań wspierających oddolne przemiany na obszarach wiejskich, dokonywanych przy udziale społeczności lokalnych.

3. Zasady uczestnictwa w Programie

1. Program opiera się na czterech zasadach:

- 1) oddolnej inicjatywie tj. zaangażowaniu i odpowiedzialności społeczności lokalnej,
- 2) partnerstwie tj. współpracy sołectwa z gminą i organizacjami pozarządowymi działającymi na terenie gminy,
- 3) wolontariacie, tj. dobrowolnym, bezpłatnym świadczeniu pracy przez mieszkańców sołectwa na rzecz realizowanego projektu w ramach odnowy wsi. Wartość wolontariatu (wkładu pracy - ludzi i maszyn) może być zaliczana do całkowitej wartości przedsięwzięcia,
- 4) wykorzystaniu czynników rozwoju lokalnego, tj. lokalnych zasobów ludzkich, majątkowych i surowcowych oraz dbaniu o ich rozwój, dostępność i efektywność wykorzystania przy stałym dążeniu do zagwarantowania podwyższonego poziomu życia mieszkańców sołectwa.

2. Zgłoszenia sołectw do Programu

W Programie mogą uczestniczyć wszystkie sołectwa z terenu województwa wielkopolskiego. Dopuszcza się udział miejscowości wchodzących w skład sołectwa pod warunkiem, że stanowią wyodrębnioną jednostkę osadniczą, a odrębność ta jest odzwierciedlona w statucie sołectwa.

Sołectwa funkcjonujące w odnowie wsi w latach 2009-2012 i spełniające wymogi formalne uważa się za zgłoszone do Programu.

Sołectwa posiadają przywództwo, opracowaną i akceptowaną przez mieszkańców koncepcję rozwoju wsi w postaci strategii lub planu odnowy oraz wsparcie ze strony gminy i organizacji pozarządowych dla realizacji zadań wynikających ze strategii/planu odnowy.

Uczestnictwo sołectwa w Programie wymaga:

- 1) utworzenia Grupy Odnowy Wsi (miejscowości) w składzie min. 5-ciu osób wraz z wyborem z danej grupy lidera,
- 2) podjęcia uchwały zebrania wiejskiego wyrażającej wolę przystąpienia sołectwa do Programu,
- 3) podjęcia przez Radę Gminy uchwały o zgłoszeniu sołectwa do Programu,
- 4) udziału w szkoleniu lub warsztatach (lidera lub innych przedstawicieli Grupy Odnowy Wsi) organizowanych w ramach Programu.

3. Obowiązki gmin zgłaszających sołectwa do Programu:

- 1) wyznaczenia pracownika, który w imieniu wójta/burmistrza pełnił będzie funkcję koordynatora Programu w gminie,
- 2) rozpatrzenia i przyjęcia strategii rozwoju lub planów odnowy wsi zgłaszanych przez sołectwa,
- 3) aktywne wspieranie (np. poprzez coroczne uchwalanie funduszu sołeckiego) przedsięwzięć ustalonych w sołeckich strategiach lub planach odnowy wsi.

4. Obowiązki sołectw zgłoszonych do Programu:

- 1) wyboru i funkcjonowania Grupy Odnowy Wsi,
- 2) wypracowania, konsekwentnego wdrażania i aktualizacji sołeckich strategii rozwoju lub planu odnowy wsi,

- 3) efektywnego wykorzystywania oferowanych form wsparcia,
- 4) sporządzania rocznych sprawozdań z przebiegu odnowy wsi.

5. Statusy uczestnictwa w Programie

W celu rzetelnego zarządzania oraz monitorowania uzyskiwanych efektów, ustala się następujące statusy uczestnictwa sołectw:

- 1) początkujący uczestnik,
- 2) aktywny uczestnik,
- 3) lider odnowy wsi,
- 4) pasywny uczestnik.

Szczegółowe zasady uczestnictwa, ustalania statusów uczestników oraz naboru do Programu określi Zarząd Województwa Wielkopolskiego.

4. Instrumenty wsparcia

Program Wielkopolska Odnowa Wsi obejmuje następujące instrumenty wsparcia:

4.1. Działania szkoleniowe

Rolą działań szkoleniowych jest nabycie przez liderów wiejskich wiedzy i umiejętności w zakresie planowania rozwoju oraz zapewnienia prawidłowej realizacji Programu.

Szkolenia mają służyć wyjaśnieniu mechanizmów procesu odnowy wsi, zapoznania się z zasadami uczestnictwa w Programie, regulaminami konkursów dotacyjnych oraz innymi działaniami podejmowanymi w ramach Programu.

Warsztaty, których głównym celem jest pomoc mieszkańcom sołectwa w wykreowaniu wizji wsi, a co za tym idzie stworzeniu strategii rozwoju sołectwa lub planu odnowy miejscowości. Wspomagają nabycie umiejętności przeprowadzania oceny zasobów wsi, jakości i standardu życia w sołectwie. Warsztaty mogą być prowadzone przez moderatorów akceptowanych przez Zarządzającego Programem po wcześniejszym zgłoszeniu zapotrzebowania przez obecnych lub przyszłych uczestników Programu.

4.2. Konkursy dotacyjne

W ramach Programu ogłaszane będą konkursy na dofinansowanie projektów z zakresu odnowy wsi, realizowanych w sołectwach lub dotyczące sołectw uczestniczących w Programie. Preferowane będą projekty bezpośrednio angażujące mieszkańców sołectw. Warunki udziału w konkursach w każdej edycji szczegółowo określi Zarząd Województwa Wielkopolskiego.

1. Konkurs „Pięknieje wielkopolska wieś”

Główny konkurs Programu, którego beneficjentami będą lokalne społeczności wiejskie, reprezentowane przez gminę.

2. Inne konkursy

Ogłaszane mogą być inne konkursy, których beneficjentami będą gminy; np. konkursy na najlepsze projekty zrealizowane w ramach Wielkopolskiej Odnowy Wsi, konkursy na najlepszą stronę internetową sołectwa uczestniczącego w Programie, itp.

3. Otwarte konkursy ofert

Konkursy skierowane do organizacji pozarządowych w rozumieniu ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie. Projekty realizowane w ramach tego konkursu muszą dotyczyć sołectwa uczestniczącego w Programie.

4.3. Działania uzupełniające

Działania uzupełniające to m.in. ankiety ewaluacyjne, konferencje, wyjazdy studyjne lub konkursy, których tematyka dotyczy odnowy i rozwoju wsi, podejmowane z inicjatywy Samorządu Województwa Wielkopolskiego, z uwzględnieniem potrzeb artykułowanych przez uczestników Programu.

Działania uzupełniające obejmują również promocję Programu oraz ideę odnowy wsi. Stąd mogą być kierowane również do tych społeczności lokalnych Wielkopolski, które nie uczestniczą w Programie.

5. Gminne instrumenty wsparcia

Warunkiem uzyskania realnych efektów przez sołectwa uczestniczące w Programie jest ich zaangażowanie oraz dobra współpraca z lokalnymi samorządami.

Grupom odnowy wsi, realizującym przedsięwzięcia i projekty potrzebne jest stałe, wielowymiarowe wsparcie, które może mieć postać pomocy finansowej, organizacyjnej, doradczej itp. Wsparcie ze strony gminy jest podstawową formą wspierania społeczności lokalnych, bez którego odnowa wsi nie jest w stanie zaistnieć w sposób trwały, ani też przetrwać w dłuższym okresie czasu.

Zarządzający Programem będzie starał się premiować przedsięwzięcia i projekty, które współfinansowane będą za pomocą gminnych instrumentów wsparcia takich jak np. funduszu sołeckiego, gminnego systemu grantów na projekty dot. odnowy wsi, lokalnych programów odnowy wsi, itp.

6. Zakładane efekty

Uruchomienie procesu odnowy wsi powinno poprawić wykorzystanie, często uśpionego, potencjału wewnętrznego mieszkańców i ich zaangażowania do pracy na rzecz swoich miejscowości.

Konsekwentne wdrażanie Programu wzmocni więzi społeczne, pogłębi integrację, podkreśli tożsamość oraz doprowadzi do wzrost poczucia własnej wartości u mieszkańców obszarów wiejskich. Cechą charakterystyczną projektów odnowy wsi jest wolontariat.

Program niesie ze sobą potężny ładunek pozytywnej energii wyzwalającej współpracę międzysąsiedzką, nawiązującą i utrwalającą relacje między ludzkie. To niezwykle ważne, by mieszkańcy wsi wspólnie przekonali się, że ich otoczenie jest niejednokrotnie bardziej przyjazne niż wielkomiejski zgiełk. Współudział w realizacji projektów zmieniających swoje sołectwo daje wzrost poczucia własnej wartości, dumy z osiągniętego sukcesu. Program wspomaga i kreuje oddolne inicjatywy społeczne, gdyż one najlepiej przeciwdziałają marazmowi i popadaniu w nieuzasadnione kompleksy. Proces odnowy wsi to typowa praca u podstaw, praca organiczna. Wielkopolska Odnowa

Wsi doskonale spełnia tę rolę. Dzięki niej mieszkańcy terenów wiejskich zmieniają się a wraz z nimi zmienia się i pięknieje wielkopolska wieś.

W wymiarze realnym Program poprawia zagospodarowanie sołeckiej przestrzeni publicznej, estetykę wsi, jej architekturę krajobrazu, itp.

Uruchomienie przez Samorząd Województwa Wielkopolskiego Programu Wielkopolska Odnowa Wsi wychodzi naprzeciw zagrożeniom, przed jakimi w ostatnich latach stanęła wieś, w związku z utratą przez sołectwa charakteru typowo rolniczego. Warunkiem do uzyskania pozytywnych efektów odnowy wsi w regionie jest jednak zaangażowanie we właściwie pojmowany proces odnowy samorządów lokalnych, w szczególności poprzez uruchomienie i konsekwentne stosowanie gminnych instrumentów wsparcia sołeckich inicjatyw.

Program może przynieść korzyści tym społecznościom lokalnym, które konsekwentnie będą realizowały jego założenia. Dotyczy to zarówno sfery materialnej, jak i niematerialnej związanej m.in. z kultywowaniem starych lub krzewieniem nowych tradycji budujących tożsamość wiejskich społeczności.